

Олимпиада-2023

Күндү олимпиада кыайылааба!

Эйигин өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада түмүктүүр түһүмэбэр кыттан эрэргинэн эбэрдэлиибит!

А соруудах (40 баал). Соруудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии соруудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (30 баал). Ырытыы арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулуна толор.

С соруудабы (30 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыярга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсабайдык-хомоҕойдук суруйарын арыян ырыт.

Ырытыыга тизкини оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэбин тутуһуу, ырытыы тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болбой.

Ситиһини бабарабыт!

А чаас

Дорҕоон үөрэбэ

1. Бүтэй дорҕоон өрө, төттөрү, хардарыта дьүөрэлэһиитин сөп түбэһиннэр.

	өрө	төттөрү	хардарыта
хардабастар			
холлорооннор			
түөрэллэр			
ылбабайдык			
сүүрэллэр			
төрөппүт			

2. Таба суруллубут тылы бул

энэр – энээр

энгин – ингин

салгыы – салбыы

салгааһын – салбааһын

отчут – оччут

сүүрдүүннэр – сүүрдүүнэр

сүгэннэн – сүгэнэн

куоракка – куоратка

кытарчы – кытаччы

собурууну – собуруунгу

3. Саха норуотун чулуу уола С.А. Новгородов, академик Л.В. Щерба үөрэбин ылынан, «Бастаанны сурук-бичик» (1922) диэн букубаарын айбыта, суругар «хайдах сангарарын курдук суруй» диэн тускулу тутуспута.

1922 сыл. Айаал уол, чүмэчи уотугар суруйа олорон, тэтэрээтигэр албаска чэрэниилэ бөһөтүн түһэрэн кэбиспит. Дьулус кинигэттэн устубут ханнык букубалара көстүбэт буолбуттарый?

twa aqata ajang kihitin qahan davanw
qalzar:ɔd idelq bułcut kyny meli
włzan bwlca a walzawbat aka:rw
baja:ri ti:her oeidoq buol:awna
tupsar gar kwhanar

Хоруйа:

twa (...)aqata ajang kihitin qahan davanw
qalzar:ɔd idel(...)q bułcut kyny mel(...)i
(...)włzan bwlca(...)a walzawbat aka:rw
baja:ri ti:her oeido(...)q buol:a(...)wna
tupsar(...)gar kwhanar

Лиэксикэ

4. Ханнык тыллар этиллибиттэрий?

а. Сайын ардах курдук түһэр бытархай төгүрүк муус сөнгүү	
б. Саҥа түспүт чараас сыа хаар (нууч. пороша)	
в. Ото охсуллубут сиргэ иккистээн үүммүт сана от	
г. Тиит иннэлээх лабаалара	

5. VI-VIII үйэлэргэ олого сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт.

Бу соруудахха былыргы түүр тылыттан бэриллибит тылларга сахалы тылбааһын талан туруоран биэр.

siŋir	эмис
semiz	абыс
sati'ŷla	иниир
sekiz	эн
sen	атыылаа
siz	эһиги

6. Хоһоонно бэлиэтэммит омоформалары састаабынан ырыт.

Сыньньалан олохтон ырабын, (А)

Эрэйтэн буһабын-хатабын;

Таптыыбын мин албын ырабын, (Б)

Тылбынан кумабы хатабын. (Иван Арбита)

Хоруйа:

А ырабын <

Б ырабын <

Морполуогуйа

7. Ханник сыһарыы бэлиэтэммитин ый.

үөрэтэллэригэр < үөрэн + т + эр + лэр + э + гэр

А) билигин ааспыт кэм сыһарыыта

Б) дыһайар туһайыы сыһарыыта

В) туохтуур үөскүүр сыһарыыта

8. Интернеккэ күннэтэ тахсар “Сулустар сүбэлииллэр” рубрика албаһын көннөр. Этиитин тутулун уларыппакка, таба суруллуутун көннөрөн биэр.

Хой 20.01.23

Өр кэмгэ ситиспэккэ сылдыбыт дыалабын ситиһиэн

Обус

Туохха да долгуйума, олох сүүрүгүн устун көңүл аргый устан ис

Игирэлэр

Бүгүнгү күн элбэх түбүк күүтэр: өй үлэтинэн дыарыктаныан, доботторгун көрсүөн

Рак

Бүгүн доботтору кытары көрсүһүү тосхойуо, элбэх умнуллубат түгэннэр баар буолуохтара

Хахай

Олохтор буолбатах үтүмэн үөрүү тосхойуо, соһуйан бэйэн да билбэххэ хаалыан

Кыыс

Олохтор уларыыы бөбөтө буолаары турар

Ыйааһын

Дьиэ кэргэнгэр болбомто уурар ирдэнэр, сүрүннээн аба саастаах дыонго күүс-көмө өйбүл буоларын наада

Скорпион

Тус олохтор сыһаннаах интириэһинэй этии кириэ

Охчут

Таптыр киһин диэн эн өр кэмгэ көрдөөн булбут киһин буолбакка, олохтор соһуччу киирэн сүрүн миэстэни ылбыт киһи

Чубуку

Ким эрэ олобор сүдү суолталаах киһи буола сылдыбын. Дьон эрэлин түһэн биэриэмэ

Күрүлгэн

Дылыба хаан эйиэхэ сүрдээх тургутууну бэлэмнээн олорор, кыайдаргын-хотторгун наһараадаланыан, ыһыктынан бистэргин туга да суох хаалыан

Балыктар

Ким эрэ эйиэхэ кистэлэнгин сатаан арыйбакка сылдыар, тулабын болбойон көр

9. И. Гоголев «Үрдүккэ талаһыы» хоһоонуттан бэлиэтэммит тыллар ханнык сана чаһа буолалларын суруй.

Мин кыра оҕо сааспыттан

Үрдүк халлааны таптыыбын,

Таптыыбын сааскы сарсыарда

Кини күп-күөбүнэн тунаарарын.

Улааттым. Көхсүбэр күлүмнүүр

Көмүс кынат суох. Оо, арай,

Кынаттаах сүрэбим арай

Үрдүккэ көтүөн бабарар.

<i>мин</i>	
<i>үрдүк</i>	
<i>таптыбын</i>	
<i>сарсыарда</i>	
<i>тунаарарын</i>	
<i>күлүмнүүр</i>	
<i>сүрэбим</i>	
<i>көтүөн</i>	

10. Үөскээбит олохтоох тыллары бул.

А. көбөрбүт
Б. кыбыллан

В. куоталаһыга
Г. туруорсубут

11. Бэриллибит тыл ханнык санга чааһа буоларын ый.

*Улахан дьон дөрүн-дөрүн буйалларын истибэккэ, оҕолор оҕонньордорун күүһүн-уобун сөбөн-махтайан **аймалаһа** олордулар. (Амма Аччыгыһа “Сааскы кэм”)*

А. тэннэ сыһыат туохтуур

Б. аат туохтуур

Синтаксис

12. Бэлиэтэммит тыл ханнык этии чилиэнэ буоларын ый.

*Биһиги **далаһанан** туораабыттыт.*

А. толоруу

Б. сиһилии

13. Тыл ситимин ый.

*Сүөкүлэ эмээхсин биир **кытыһа** бурдугу бэрдэрбит <...> (Амма Аччыгыһа)*

А. салайыы

В. сөпсөһүү

Б. сыстыы

Г. тардыы

14. Этии тэнийбитин-тэнийбэтэжин быһаар.

А) Мин санаабар, үһүстэр кыайыахтара.

Б) Дьыбардаах сарсыарда.

Хоруйа:

А)

Б)

15. Сурук бэлиэтин туруор.

Оҕо (А) дьахтар сангата (Б) күлсүүтэ (В) ынах мангырыыра (Г) оҕус айаатыыра (Д) барыта холбоһон дьикти музыка буолан иһиллэр (Софр. Данилов).

Хоруйа:

А –

Г –

Б –

Д –

В –

Тыл култуурата

16. Бэриллибит этиилэр алҕастарын көннөр.

А. 40-тан тахса араас общественной түмсүүлэр бааллар. Б. Үөһүнэр-көйүүрдэр мусталларын суох онгорор үлэ саҕаланна. В. Суол алдьаннабына, бараанын-кэлээһин тохтуохтаах. Г. Өр кэмгэ курааннар турбуттара. Д. Бырайыак сыала оһуокайы сөргүтээһин уонна сайыннараанын буолар.

В чаас

1. Бэлиэтэммит тыллары састаабынан ырыт:

Толоруу холобура: ойуулатан < ойуу + $\frac{a}{\text{лаа}}$ + т + ан

ойуу – тыл олоѳо, аат тыл

-лаа – туохтуур үөскүүр сыһ.

-т – дьаһайар туһаайыы сыһ.

-ан – урут сыһыат туохтуур сыһ.

$\frac{a}{\text{аа}}$

аа – уһун аһаҕас дорѳоон кылгас аһаҕаһынан солбуллуута

1. Дьон томтор үрдүгэр бөлүөхсөн олорон **сэһэргэһэллэр** <...> (АА)
2. ...булдун уолга **туттаран** кэбиһэр.
3. Дьөгүөрдээн, эргэ куулу кыбыммытынан саҕата суох турбахтаан баран, таба бэргэһэтин сулбу тардан ылла уонна дьонун **уураталаата**. (АА)
4. Ийэтэ **балаҕанын** сыбыы сылдьан, Өлөксөй **ытаабытыгар** дьибэ киирэрэ буолла. (АА)

2. Сиинтэксисти ырыт (этии чилиэнинэн ырыт, саҕа чаастарын суруй, этии тийбин ый, ситиминэн ырыт, сурук бэлиэтин быһаар).

Куһаҕан харахтаах, хатынҕыр, кыра эмээхсин <...> боруйан олорон, кубах тыһын, кулгаабын имитэ-имитэ, кэрэтик кэпсээн унаарыйар. (Амма Аччыгыйа, “Сааскы кэм”)

С чаас

Тиэкис тылын-өһүн, үүс-уран ньымаларын ырытан, суруйааччы сатабылын арыярга холон. Тыл ханнык ньымалара айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста). 100-150 тыллаах буолуон сөп.

Ол эрээри кырдыаҕас Даарыйа саамай таптыыр суола – остуоруйа. Манна кини идэтэ ордук сытайан көнүллүк көрүлүү көтөр.

Кини остуоруйатыгар бэрт элбэх эрэйи, атаҕастабылы, муну туораан, уһугар тийэн дьаданы байар, мөлтөх күүһүрэр, акаары өйдөнөр, дьүдэх киэркэйэр. <...>

Бу остуоруйаларга туохтан да бөҕө быһыы доҕордоһуу буолар. Доҕор алдьархайга түбэспитин быһаары дьулуспуттар оргуйа турар уот сымала байҕалы дьулайбакка туоруулар, халлаанна харбаспыт суорба таас хайаны чаҕыйбакка дабайаллар.

Уонна туох чугутуой доҕордоһуу дьулуурун!

Бу остуоруйаларга саамай сырдык, ыраас суол таптал буолар. Уоттаахтык таптаһар сүрэхтээхтэри түөрт уон түөрт «тимир чугуун» халҕаннаах харана хаайыы да кыайан хаайбат, сэттэ уон сэттэ былас дирин түүнүктээх түрмэ да кыайан тохтоппот, харана баттал дирин дьуоҕата ол дьону кыайан тумнарбат.

Уонна туох тохтотуой таптал күүһүн!

Бу остуоруйаларга туохтан да күүстээх, тугу да хотор айар күүс уоттаахтык баҕарыы буолар. Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин оҕото суоҕуттан мунатыһан ытыы-ытыы, сир симэҕин үргээн дьиэтигэр аҕалан сыттыгын анныгар уурбута саннын хараҕар диэри түспүт куударалаах баттахтаах кыыс оҕо буолан хаалбыт үһү ээ... Күүстээх баҕарыыттан, дьиннээх мунатыһыыттан тахсыбыт харах уута сир симэҕэр тыыннаах сиик буолан түспүт эбит.

Уонна тугу кыайбат, тугу айбат буолуой дьиннээхтик баҕарыы!

Кырдык кимиэхэ да балыйтарбат, сырдык туохха да хаххалаппат, ньургун сүрэх туохтан да, кимтэн да дьулайбат.

Куһаҕан харахтаах, хатыгыр, кыра эмээхсин ханас диэки борунгуй муннукка күөдэллэммит нэк ортотугар киэбэ эрэ боруйан олорон, куобах тыһын, кулгааҕын имитэ-имитэ, кэрэтик кэпсээн унаарыйар, дьиэ иһинээҕи дьон болҕомтотун барытын бэйэтигэр тардынар.

(Н.Е. Мординов-Амма Аччыгыйа «Сааскы кэм»)